

Angelika JASKULSKA

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Międzynarodowe sądy karne a poprawa ochrony praw człowieka we współczesnych stosunkach międzynarodowych

Streszczenie: Niniejszy artykuł poświęcony jest analizie i ocenie działalności międzynarodowych sądów karnych, w sposób szczególny międzynarodowym trybunałom karnym *ad hoc* dla byłej Jugosławii i Rwandy oraz stałemu Międzynarodowemu Trybunałowi Karnemu, z perspektywy wpływu ich aktywności, w postaci wydanych wyroków i podjętych inicjatyw na rzecz ochrony praw człowieka we współczesnych stosunkach międzynarodowych.

Słowa kluczowe: prawa człowieka, Międzynarodowy Trybunał Karny, trybunały *ad hoc*, Międzynarodowy Trybunał ds. Rwandy, Międzynarodowy Trybunał ds. byłej Jugosławii

Wstęp

Od czasu zakończenia II wojny światowej, nastąpił znaczny rozwój regulacji dotyczących praw człowieka oraz instytucji zajmujących się promowaniem, monitorowaniem i egzekwowaniem tych praw. Dziedzina ta obejmuje szeroki zakres praw obywatelskich i politycznych, praw gospodarczych i społecznych oraz odpowiedzialności za ich naruszenie przez państwa, jednostki i podmioty niepaństwowe. Liczne traktaty, konwencje i rezolucje Rady Bezpieczeństwa ONZ ustanowiły mechanizmy kontrolujące ich przestrzeganie. Również powołanie komisji, tymczasowych trybunałów *ad hoc* zajmujących się sądem „poważnych naruszeń prawa humanitarnego” dla byłej Jugosławii oraz Rwandy, a następnie stałego Międzynarodowego Trybunału Karnego, którego podstawowa jurysdykcja obejmuje „sądzenie najcięższych naruszeń prawa międzynarodowego, w tym zbrodni wojennych, zbrodni przeciwko ludzkości i ludobójstwa”, przyczyniają się do dalszego rozwoju oraz ochrony międzynarodowego systemu praw człowieka¹. W 1998 r. Lloyd Axworthy, były

¹ Należy pamiętać, iż MTK nie jest sądem ds. praw człowieka *per se*.

kanadyjski Minister Spraw Zagranicznych ogłosił, że Międzynarodowy Trybunał Karny (MTK), jako instrument ds. Bezpieczeństwa Człowieka sprawił, iż społeczność międzynarodowa jest obecnie zaangażowana w negocjacje mające na celu zrewolucjonizowanie podejścia do kwestii bezpieczeństwa i prawa humanitarnego (Balasco, 2013, s. 46–47).

We współczesnych stosunkach międzynarodowych dochodzi do wielu naruszeń prawa międzynarodowego, w tym praw człowieka. Równie wiele mówi się o sprawiedliwości i jej braku wśród społeczeństw dotkniętych piętnem wojny, nienawiści, terroru czy niedemokratycznych reżimów. W związku z tymi problemami, za cel artykułu postawiona została analiza działalności międzynarodowych sądów karnych z perspektywy ich wpływu na poprawę ochrony praw człowieka.

Cele ustanowienia międzynarodowych sądów karnych

Pomimo powszechnego przyjęcia Deklaracji Praw Człowieka, a także dodatkowych traktatów ustanowionych w celu ochrony praw człowieka, samo ich istnienie nie jest gwarancją ochrony tych praw przez wszystkie państwa. Wręcz przeciwnie, na całym świecie nadal dochodzi do poważnych naruszeń. Stworzone ramy praw człowieka wskazują jedynie, którym prawom przysługuje szczególna ochrona, nie obejmują one jednak środków skutecznego egzekwowania tej ochrony. Brak istnienia takiego mechanizmu egzekwowania sprawia, że traktaty stanowią jedynie przypomnienie znaczenia tych praw. I chociaż istnieje taka instytucja jak Europejski Trybunał Praw Człowieka, to spory rozstrzygane przez ten sąd dotyczą skarg zgłaszanych w stosunku do państw, nie zaś indywidualnych osób odpowiedzialnych za popełnienie zbrodni. Lukę tę wypełniały Międzynarodowy Trybunał Karny ds. byłej Jugosławii (MTKJ) i Międzynarodowy Trybunał Karny ds. Rwandy (MTKR), natomiast w sposób trwały zapewnianiem sprawiedliwości w tym aspekcie zajmuje się stały Międzynarodowy Trybunał Karny, ścigając osoby, które dopuściły się poważnych naruszeń międzynarodowego prawa. Kara wymierzona przez trybunał w stosunku do danej jednostki ma również za zadanie zapobiegać i odstraszać innych potencjalnych sprawców zbrodni, jednocześnie stanowiąc środek ochrony dla podstawowych praw człowieka (White). Tak więc trybunał jest odpowiedzialny nie tylko za „wynik końcowy” oparty na sprawiedliwości, ale także za przestrzeganie procesu zapewniającego bezpieczeństwo i ochronę ludzi. To podwójne rozważanie uosabia

powiedzenie, że „sprawiedliwość dzisiaj, może pomóc w ochronie potencjalnej ofiary jutro” (Robinson, 2001, s. 171).

Analizując zagadnienie wpływu międzynarodowych sądów karnych na prawa człowieka, należy wskazać na cele ich ustanowienia przez Radę Bezpieczeństwa ONZ. Pierwszym z nich jest właśnie ochrona praw człowieka i dążenie do pokoju przez walkę z bezkarnością oraz przywracanie sprawiedliwości na terytoriach państw ogarniętych konfliktem. Dzięki objęciu jurysdykcją trybunałów osób fizycznych a nie państwa, co ma miejsce w przypadku Międzynarodowego Trybunału Sprawiedliwości, możliwe stało się pociągnięcie do odpowiedzialności zbrodniarzy, którzy dopuścili się aktów ludobójstwa i innych naruszeń praw człowieka. Co sprawiło, że osoby, które wcześniej pozostawały bezkarne, teraz ponoszą za swoje czyny pełną odpowiedzialność. Równie ważne na drodze do zapewnienia ochrony praw człowieka, jest podejmowanie działań na rzecz rozwiązywania konfliktów. Pomimo że trybunały nie są w stanie osądzić wszystkich sprawców zbrodni, to wymierzenie sprawiedliwości wobec części z nich może prowadzić do odstraszania innych potencjalnych sprawców zbrodni oraz wcześniejszego zakończenia konfliktu. To właśnie w celu przyspieszenia zakończenia konfliktów w byłej Jugosławii i Rwandzie oraz zapobieżeniu kolejnym konfliktom, utworzono w latach 90. XX w. dwa trybunały *ad hoc*. Ważnym aspektem funkcjonowania trybunałów jest również mobilizowanie państw, na terytorium których doszło do popełnienia międzynarodowej zbrodni, do ścigania i sądzenia swoich obywateli za te naruszenia (Ośrodek Informacji ONZ, 2018). Należy również pamiętać, że trybunały powstały nie tylko w celu osądzenia osób odpowiedzialnych za popełnienie najcięższych zbrodni, ale także po to, aby zapewnić osobom, które ucierpiały w wyniku tych czynów zadośćuczynienie i stworzenie możliwości powrotu do „normalności”.

W literaturze przedmiotu wskazuje się, iż najprawdopodobniej dążenia Międzynarodowego Trybunału Karnego do sprawiedliwości z wykorzystaniem ograniczonego mandatu do ścigania i przyznawanie odszkodowań dla ofiar zbrodni, przyczyni się, a może nawet zapewni, międzynarodowy pokój i bezpieczeństwo. Jednocześnie podkreślając, że aby to uczynić, MTK musi wykonywać swój mandat w sposób spójny z szeroko pojętym bezpieczeństwem ludzkim. Urzeczywistnienie tego założenia może mieć miejsce wówczas, gdy bezpieczeństwo społeczeństwa międzynarodowego stanie się częścią jego „interesów sprawiedliwości” (Human Rights Watch Policy Paper, 2005, s. 1–2). Przyjęcie takiego założenia nie ma na celu zmiany mandatu czy odpowiedzialności trybunału, lecz raczej

„odświeżenie” jego celów sprawiedliwości w kontekście zapewnienia bezpieczeństwa i wzmocnienia pozycji tych, których zdecydują się reprezentować i chronić podczas procesu (Balasco, 2013, s. 50).

Działalność orzecznicza międzynarodowych sądów karnych w kontekście poprawy ochrony praw człowieka

Dotychczasowa działalność orzecznicza dwóch powstałych trybunałów (MTKR i MTK) dotyczy konfliktów, w efekcie których doszło do poważnych naruszeń prawa międzynarodowego i praw człowieka w państwach afrykańskich. Należy więc przyjrzeć się bliżej temu, jak po interwencji trybunałów wygląda sytuacja w tych państwach. Czy dzięki jego działalności udało się zakończyć konflikt, który w sposób bezpośredni prowadzi do naruszeń praw człowieka, czy udało się skazać osoby odpowiedzialne za te naruszenia, jak również to czy ofiary popełnionych zbrodni otrzymały zadośćuczynienie. W tym samym zakresie należy zwrócić uwagę na osiągnięcia MTKJ, co do sytuacji na obszarze byłej Jugosławii.

Pracę ustanowionego w 1994 r. trybunału rwandyjskiego, który zakończył swoje funkcjonowanie w 2015 r., można rozpatrywać pod kątem dwóch głównych celów:

- ścigania i pociągania do odpowiedzialności osób, które dopuściły się zbrodni ludobójstwa oraz innych poważnych naruszeń prawa humanitarnego;
- udziału trybunału w procesie pojednania narodów.

W kwestii ścigania zbrodniarzy trybunał otworzył pierwszy proces w styczniu 1997 r., jednakże pierwszy wyrok ogłoszony został dopiero w 2001 r., gdyż wielu świadków zginęło podczas ludobójstwa. MTKR skazał łącznie 62 osoby, ośmiu zbiegów natomiast nadal jest poszukiwanych². W grudniu 2008 r. wydał orzeczenie w znanej sprawie przeciwko Theoneste Bagosorze, który nazywany był również „mózgiem” ludobójstwa w Rwandzie. W procesie tym oskarżono T. Bagosora i trzech innych oficerów armii o spisek w celu popełnienia ludobójstwa, zbrodnię ludobójstwa, zbrodnię przeciwko ludzkości i zbrodnie wojenne. Po 409 dniach procesu MTKR wydał wyrok, w których uznał T. Bagosora i dwóch innych oficerów za winnych zbrodni ludobójstwa, zbrodni przeciwko ludzkości i zbrodni wojennej. Izba Orzekająca natomiast uniewin-

² Stan na 1.07.2018 r.

niła wszystkich czterech oskarżonych od zarzutu spisku (*The Prosecutor v. Theoneste*, 2008, s. 6). Uniewinnienie oskarżonych od tego czynu przez część z ekspertów zostało uznane jako istnienie innego wyjaśnienia, co do przyczyn ludobójstwa oraz że winą za nie można obarczyć RPF, zdominowany wówczas przez Tutsi ruch rebeliantów. W tym miejscu pojawia się pytanie czy trybunał powinien skazać oskarżonego za zbrodnię ludobójczego spisku w sytuacji, kiedy wina ta nie została udowodniona ponad wszelką wątpliwość, ale wiązałaby się z zadowoleniem społeczeństwa (Bangamwabo, 2009, s. 110). Czy działanie takie w pełni zaprzeczaloby idei sprawiedliwości, za którą stoi trybunał? Wydaje się, że wydanie przez trybunał rwandyjski takiego wyroku wiązałoby się z oskarżeniem go o działania sprzeczne z jego powołaniem, jednakże czytając uzasadnienie wyroku z sprawie T. Bagosora, nie znajdziemy odpowiedzi na to pytanie, gdyż trybunał jedynie potwierdza, iż do ludobójstwa doszło, nie próbując wyjaśnić kwestii kto jest za nie odpowiedzialny.

Jak wskazano powyżej oprócz obowiązku prokuratorskiego, Trybunał ds. Rwandy zobowiązany był przyczynić się do pojednania narodowego między rywalizującymi ze sobą grupami etnicznymi, których popełnione zbrodnie doprowadziły do poważnych naruszeń praw człowieka. Wielu ekspertów twierdzi, że trybunałowi nie udało się zrealizować swojego mandatu w tym zakresie. Wiąże się to z tym, że Prokurator trybunału zastosował „selektywną politykę prokuratorską”. Prawdą jest, że trybunał od 1996 r. skupiał się na ściganiu tylko jednej grupy etnicznej – Hutu. Istnieje natomiast wiele raportów i dokumentów świadczących o straszliwych, masowych naruszeniach praw człowieka i poważnych naruszeniach międzynarodowego prawa humanitarnego również przez Tutsi. Część ekspertów uważa natomiast, że trybunał rwandyjski odniósł sukces, wykonując w pełni swój mandat przez oskarżenie wielu przywódców, którzy dopuścili się zbrodni ludobójstwa. Problemem związanym z tym argumentowaniem jest natomiast to czy MTKR zostało powołane tylko i wyłącznie w tym celu. Odpowiedzi na to pytanie można szukać w artykułach od 2 do 4 statutu trybunału, wskazujących na jego właściwość rzeczową, która obejmuje ludobójstwo, zbrodnie przeciwko ludzkości oraz łamanie międzynarodowego prawa humanitarnego, mającego zastosowanie w wewnętrznych konfliktach zbrojnych (*Statut Międzynarodowego Trybunału do spraw Rwandy*, 1994, art. 1–2). Nie ma więc wątpliwości, że ludobójstwo czy zbrodnie przeciwko ludzkości są pierwszymi kategoriami zbrodni, nad którymi trybunał rwandyjski sprawuje jurysdykcję. Dlatego więc MTKR nie powinien sądzić jedynie zbrodniarzy pochodzą-

cych z plemienia Hutu, gdyż następnie te same zbrodnie popełniane były przez inną grupę etniczną. Trybunał jednak nie podjął takich działań i, jak komentują to Virginia Morris i Michael P. Scharf, „sąd ustanowiony w celu ścigania zbrodni popełnionych tylko przez jedną stronę konfliktu nie doprowadzi do osiągnięcia celów trybunału i powołującej go Rady Bezpieczeństwa w zakresie: niesienia sprawiedliwości w odniesieniu do okrucieństw popełnionych przez obie strony w wyniku wewnętrznego konfliktu zbrojnego; zapewnienia odstraszania przed przyszłymi okrucieństwami; promowania pojednania narodowego poprzez zapewnienie niezależnego i bezstronnego wymiaru sprawiedliwości; łagodzenia zagrożeń dla międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa przez zakończenie konfliktów etnicznych” (Morris, Scharf, 1998, s. 164–165).

Niewątpliwie odmowa czy też niedopełnienie przez Prokuratora MTKR realizacji mandatu trybunału w zakresie zbrodni przeciwko ludzkości i innych naruszeń międzynarodowego prawa humanitarnego dokonanych przez drugą stronę konfliktu, nie tylko w sposób jednoznaczny narusza statut MTKR, ale również prowadzi do dalszego utrzymywania się nienawiści etnicznej oraz poczucia niesprawiedliwości wśród części społeczeństwa, a przecież jednym z celów trybunału była walka z bezkarnością oraz promocja jedności narodowej i pojednania w Rwandzie (Bangamwabo, 2009, s. 112).

Dotychczas z możliwości przedłożenia przed Międzynarodowym Trybunałem Karnym wniosku o wszczęcie postępowania przeciwko osobie podejrzanej o popełnienie międzynarodowej zbrodni korzystały jedynie państwa afrykańskie takie jak Demokratyczna Republika Kongo, Mali, Uganda czy Kongo. Również wydane dotąd wyroki trybunału oraz nakazy aresztowania dotyczą jedynie obywateli Afryki. Zajmując się zagadnieniem wpływu stałego Międzynarodowego Trybunału Karnego na prawa człowieka, należy zwrócić uwagę na tych oskarżonych, których nadal nie udało się schwycić, a którzy stanowią realne zagrożenie dla społeczeństw tych państw. W sumie osób z nakazem aresztowania, których nadal nie udało się zatrzymać jest jedenaście – w tym sześciu oskarżonych z Sudanu, trzech z Kenii, jeden z Libii i jeden z Rwandy³ (International Criminal Court, 2018).

Wśród Sudańczyków oskarżonych przez MTK, w stosunku do których wydano w 2012 r. nakaz aresztowania jest Abdel Raheem Muhammad Hussein – obecny Minister Obrony Narodowej i były Minister Spraw

³ Stan na 1.07.2018 r.

Wewnętrznych oraz specjalny przedstawiciel byłego prezydenta Sudanu w Darfurze – został oskarżony o siedem zbrodni przeciwko ludzkości i sześć zbrodni wojennych (*The Prosecutor v. Abdel Raheem*, 2012, s. 1). Kolejną osobą jest Ahmad Muhammad Harun, który w momencie wydania nakazu aresztowania w 2007 r. pełnił funkcję Ministra Stanu ds. wewnętrznych. Oskarżono go o dwadzieścia przypadków zbrodni przeciwko ludzkości oraz dwadzieścia dwie zbrodnie wojenne (*The Prosecutor v. Ahmad Muhammad*, 2007, s. 1).

Jak wskazano wyżej, osób tych jest jeszcze więcej, jednakże poruszone dwa przykłady pokazują jak trudna jest obecna sytuacja w Sudanie i jak trudno jest tam trybunałowi egzekwować swoją jurysdykcję. Osoby, które dopuściły się najcięższych naruszeń praw człowieka nie tylko są na wolności, ale co gorsza zdarza się, że nadal sprawują w tych państwach władzę. Co sprawia, że prawa człowieka wśród obywateli są nadal łamane. Oczywiście wydanie wyroków przez MTK w innych sprawach powoduje, że sprawiedliwość osiąga osoby odpowiedzialne za popełnienie najcięższych zbrodni, zmniejszając tym samym liczbę osób, które potencjalnie mogłyby dopuścić się naruszeń praw człowieka po raz kolejny. Jednakże proces ten jest bardzo powolny, a wyroków wydanych przez trybunał niewiele. MTK, jak i trybunały *ad hoc*, posiada wyraźne prawo zapisane w art. 27 statutu do ścigania członków rządu i innych urzędników państwowych. Dzięki objęciu jurysdykcją trybunałów władz państwowych stają się postrzegane jako mechanizmy wprowadzone w celu walki z krajowymi i międzynarodowymi wadami systemu karnego. Akt karania poszczególnych osób, czy to przywódców czy generałów, staje się narzędziem, za pomocą którego indywidualna odpowiedzialność za masowe łamanie praw człowieka staje się faktem. Dzięki temu systemowi kultura ogromnej bezkarności na kontynencie afrykańskim może zostać zakończona, jednakże zatrzymanie tych osób wymaga zaangażowania i współpracy państw na całym świecie, ponieważ trybunał nie posiada własnej policji czy agencji do egzekwowania i wykonywania orzeczeń sądowych (Bangamwabo, 2009, s. 122).

Również przypadek Ugandy, pokazuje jak trudno jest realizować trybunałowi swoje cele oraz jak często jest on za swoje działania negowany. Pomimo zgromadzenia dowodów i powszechniej dokumentacji nadużyć i okrucieństw ze strony Armii Bożego Oporu (ang. Lord's Resistance Army, LRA), działania MTK w Ugandzie spotykają się z silną opozycją i krytyką zarówno wewnętrzną, jak i międzynarodową. Główna debata natomiast koncentruje się na tym co stanowi sprawiedliwość dla rozdar-

tych wojną społeczeństw w północnej Ugandzie i czy zaangażowanie trybunału pomogło czy może utrudniło osiągnięcie porozumienia pokojowego pomiędzy LRA a rządem Y. Museveniego. Niektórzy z obserwatorów twierdzą, iż wydanie nakazu aresztowania przez MTK było kluczowe w doprowadzeniu LRA do „stołu negocjacyjnego” w 2006 r., jednakże ostatecznie warunkiem LRA na zawarcie pokoju okazało się być zniesienia nakazu aresztowania, na co nie zgodził się prokurator trybunału. W konsekwencji MTK zostało oskarżone o stronniczość w odniesieniu do sytuacji w Ugandzie, gdyż rzekomo zawiodła lub zaniedbała śledztwo w sprawie zbrodni i okrucieństw popełnionych przez ugandyjskie siły zbrojne (Alexis, 2011, s. 14 i 21).

Należy również pamiętać, że jeśli miejscowa ludność dostrzeże, że trybunał jest nie tylko sprawiedliwy, ale również świadomy słabości bezpieczeństwa ludzkiego, może to mieć tylko korzystne skutki dla pozytywnego postrzegania trybunału oraz rządów prawa gwarantujących przestrzeganie i ochronę dla praw człowieka. Międzynarodowy Trybunał Karny może osiągnąć ten trwały efekt dzięki „efektowi demonstracyjnemu”, pokazując w jaki sposób instytucje sądownicze mogą rzeczywiście bronić praw społeczeństw (Balasco, 2013, s. 58).

Oceniając natomiast wpływ Międzynarodowego Trybunału Karnego ds. byłej Jugosławii na prawa człowieka, należy zwrócić uwagę na fakt, iż jest to dotychczas jedyny międzynarodowy trybunał karny, który zatrzymał wszystkich oskarżonych nim zakończył swoje funkcjonowanie, w tym wysokiej rangi urzędników państwowych. Trybunał jugosłowiański przyczynił się także do odbudowy sądownictwa państw byłej Jugosławii, dzięki wsparciu kształcenia sędziów, prokuratorów i prawników, jak i poprzez ustanowienie umiędzynarodowionych sądów. Bezstronny i właściwie funkcjonujący wymiar sprawiedliwości jest podstawą dla ochrony praw człowieka i państwa prawa. Pośredni wpływ MTKJ pokazuje zmiany w opracowywaniu wyroków przez sądy krajowe. Podczas gdy analityczne rozumienie prawne nie było wcześniej charakterystyczną cechą sądownictwa Bośni i Hercegowiny, dziś większość wyroków wewnętrznego wymiaru sprawiedliwości zawiera dokładne załączniki i system przepisów odnoszących się do dowodów oraz jasno sformułowaną strukturę, jak i szczegółowe uzasadnienie. Poprawa ta została osiągnięta w dużej mierze przez międzynarodowych sędziów, którzy wcześniej pracowali w MTKJ lub zdobyli długoletnie doświadczenie jako praktykujący w dobrze rozwiniętych systemach prawnych (Kirs, 2011, s. 407–408). Jak podkreślił w swoim artykule J. Ciechański trybunał jugosłowiański

w sposób znaczący wpłynął na ochronę praw człowieka (Ciechański, 1998, s. 113).

Analiza wpływu międzynarodowych sądów karnych na poprawę ochrony praw człowieka

Pojęcie międzynarodowych praw człowieka jest przez MTK interpretowane w bardzo szerokim zakresie. Obejmuje ono nie tylko zwyczajowe prawo międzynarodowe, ale również powszechnie ratyfikowane traktaty dotyczące praw człowieka, powiązane z nim orzecznictwo oraz instrumenty prawa miękkiego. Przykładem takiej interpretacji jest sprawa T. Lubangi, w której trybunał powołując się na art. 21 ust. 3 statutu wskazujący, że „stosowanie i interpretacja prawa na podstawie niniejszego artykułu muszą być zgodne z uznanymi przez społeczność międzynarodową prawami człowieka i pozbawione jakiegokolwiek negatywnego różnicowania opartego na podstawach takich jak płeć w rozumieniu art. 7 ust. 3, wiek, rasa, kolor skóry, język, religia lub wierzenia, przekonania polityczne i inne, pochodzenie narodowe, etniczne lub społeczne, majątek, urodzenie lub inny status”, oparł się na własnej prawnej ocenie ofiary i szkody (*The Prosecutor v. Lubanga Decision on*, 2008, par. 35).

Dotychczasowe orzecznictwo MTK i trybunałów *ad hoc* pokazuje, że sądy nie kładą nacisku jedynie na uniwersalne instrumenty ochrony praw człowieka, ale również podejmują wysiłek budowania własnej interpretacji w oparciu o regionalne traktaty dot. praw człowieka. W związku z tym można wskazać na istnienie dwóch podejść: kontekstualnego i minimalistycznego. Zgodnie z pierwszym scenariuszem, sądy powinny stosować tylko te regionalne instrumenty ochrony praw człowieka, które byłyby odpowiednie dla danego państwa czy regionu. Przykład może stanowić sytuacja, kiedy trybunał zajmuje się sprawą przeciwko obywatelowi państwa afrykańskiego i stosuje się jedynie do Karty Banjul, lekceważąc jednocześnie jej amerykański czy też europejski odpowiednik. Perspektywa minimalistyczna natomiast odnosi się do sytuacji, w której nie ma takich ograniczeń, dzięki czemu trybunał swobodnie stosuje dowolny katalog praw człowieka, który został uznany na arenie międzynarodowej. Niewątpliwie zaś MTK i sądy tymczasowe wybrały to drugie podejście, czego dowodem jest częste odwoływanie się do europejskich umów dotyczących praw człowieka w sprawach przeciwko obywatelom państw afrykańskich. Orzecznictwo sądów wyjaśnia również, jaką rolę i funkcję

odgrywają prawa człowieka dla sądów (Svacek, 2016, s. 209). We wspomnianej wcześniej sprawie T. Lubangi, trybunał podkreślał, iż „Prawa człowieka stanowią podstawę statutu, każdy jego aspekt i postanowienie należy interpretować i co najważniejsze, stosować zgodnie z międzynarodowo uznanymi prawami człowieka” (*The Prosecutor v. Lubanga. Judgment on*, 2006, par. 37).

Należy również podkreślić, że w przypadku konfliktu między statutem trybunału oraz wszelkimi innymi obowiązującymi normami a międzynarodowymi prawami człowieka, prawa człowieka mają pierwszeństwo, stanowiąc podstawę statutu. W przypadku sprawy przeciwko G. Katandze i M. N. Chui, trzech świadków zeznających przeciwko oskarżonemu, obawiając się prześladowań po powrocie do kraju, złożyło wniosek o udzielenie im azylu w Holandii. Trybunał, kierując się wyższością praw człowieka nad statutem uznał, iż niemożliwe jest tutaj zastosowanie art. 93 ust. 7 statutu. Tym samym Izba, powołując się na prawo do ubiegania się o azyl oraz prawo do zadośćuczynienia krzywd, wyraziła zgodę na niezwracanie świadków do Demokratycznej Republiki Kongo, gdyż wówczas doszłoby do naruszenia ich podstawowych praw (*The Prosecutor v. Chui. Order on*, 2014, par. 30).

Ważnym elementem sprawiedliwości jest również kwestia reparacji i zadośćuczynienia. Należy więc wskazać, iż dotychczas trybunał wydając wyroki w stosunku do dziewięciu oskarżonych (pamiętać należy, że wyroki te wydano w pięciu sprawach), trzech z nich zobowiązał również do wypłacenia reparacji. Tak więc trybunał zarządził zadośćuczynienie w trzech na pięć spraw. Skazanymi, których MTK obciążył reparacjami są: Germain Katanga, Ahmad Al Faqi Al Mahdi i Thomas Lubanga Dyilo. W sprawie G. Katangi sędziowie przyznali 297 ofiarom symboliczne rekompensaty w wysokości 270 dol., a także zadośćuczynienie zbiorowe w postaci wsparcia mieszkaniowego i psychologicznego, wsparcia działań generujących dochód oraz pomocy edukacyjnej. Jednak w związku z niedostatkiem G. Katangi, Fundusz Powierniczy zgodził się na pokrycie kosztów reparacji w kwocie 1 miliona dolarów. Dodatkowo rząd Holandii podjął decyzję o przekazaniu na ten sam cel 200 tys. euro (*The Prosecutor v. Germain Katanga, Case*, 2014, s. 3). Pomimo że w sprawie T. Dyilo trybunał podjął decyzję o konieczności wypłacenia przez niego odszkodowań w roku 2012, to dopiero w grudniu 2017 r. podczas publicznego wysłuchania ogłoszono kwotę zbiorowego odszkodowania, które wyniosło 10 mln dol. (*Lubanga case: Trial*, 2017). Natomiast w sprawie A. Mahdiego, o czym wspomniane zostało już wcześniej, zasądzono reparacje

w kwocie 2,7 mln euro. Również w tym przypadku ze względu na brak możliwości finansowych skazanego na wypłacenie takiej kwoty, trybunał oczekuje decyzji Funduszu Powierniczego w kwestii pokrycia kosztów reparacji (*Al Mahdi case: ICC*, 2017). Należy jednak pamiętać, że reparacje mogą pomóc w sprawiedliwości naprawczej, ale nie powinny być ostatecznym rozwiązaniem głębszych nierówności, a mandat trybunału powinien być wypełniany w odpowiedzialny sposób, zgodny z zasadami bezpieczeństwa ludzkiego (Balasco, 2013, s. 61).

Wpływ Międzynarodowego Trybunału Karnego na ochronę praw człowieka nie powinien ograniczać się jedynie do „efektu odstraszającego”. Nie oznacza to, że efekt ten jest sprzeczny z programem ochrony ludności, a jedynie to, że oferuje ograniczoną możliwość oceny trybunału. MTK powinien również zwrócić szczególną uwagę na wpływ swoich działań i praktyk na poziom dobrobytu i niepewność populacji, którą stara się chronić. Dla przykładu, kiedy trybunał zatrzymuje przywódcę politycznego odpowiedzialnego za okrutne zbrodnie, powinien także zwrócić szczególną uwagę na to, aby prowadzić postępowanie w taki sposób by chronić i umocnić ofiary przemocy. Dlatego też trybunał powinien być oceniany nie tylko z perspektywy wyroków, ale również poprzez sposób, w jaki ochrania pokrzywdzonych podczas procesu (Balasco, 2013, s. 51).

Pytanie dot. poprawy ochrony praw człowieka przez działalność Międzynarodowego Trybunału Karnego, spotyka się wśród uczonych i ekspertów z bardzo różną oceną. Z jednej strony uważa się, że samo podejmowanie przez trybunał spraw, prowadzenie śledztw, otwieranie procesów, wydawanie wyroków i skazywanie winnych wpływa pozytywnie na ich ochronę. Z drugiej natomiast wskazuje się, że dopiero w sytuacji, w której dochodzi do połączenia działań na wzór komisji prawdy, amnestii i procesu, można mówić o jego pozytywnym wpływie na ochronę podstawowych praw. Eksperti uważają również, że Międzynarodowy Trybunał Karny musi usprawnić swoją kampanię informacyjną, zasięg prowadzonych procesów oraz dokonać przeglądu możliwości prowadzenia procesów na miejscu. Aby efektywnie realizować działania związane z przekierowaniem pomocy czy też dotarciem do lokalnej ludności, trybunał musi podjąć ścisłą współpracę z organizacjami humanitarnymi by móc realizować swoją misję. Zdaniem K. Mackintosha, MTK powinien również z większym zaangażowaniem zajmować się dokumentowaniem i gromadzeniem dowodów dotyczących ataków na organizacje humanitarne, które także mogą być interpretowane jako ataki na ludność cywilną. Większa rozpoznawalność działań trybunału na rzecz ochrony zarówno

cywilów, jak i pracowników organizacji humanitarnych może również doprowadzić do ściślejszej współpracy na terytoriach państw dotkniętych zbrodniami, z organizacjami, które niechętnie podchodzą do współpracy z MTK (Mackintosh, 2006).

Prokurator trybunału jest zobowiązany do tego, aby zwiększać bezpieczeństwo ludzi na świecie, również w zakresie ochrony i bezpieczeństwa świadków i ofiar. W przeciwieństwie do MTKJ i MTKR, gdzie jedyną rolą ofiar było służenie jako świadkowie oskarżenia, MTK obejmuje ich rolę w sposób szerszy, bardziej dynamiczny i integralny. Jak zauważa J. A. Wemmers na podstawie art. 68 ust. 3 statutu trybunału, MTK uznaje prawo ofiar do uczestnictwa, zadośćuczynienia, ochrony i reprezentacji prawnej. Każda z tych kwestii jest wyraźnie związana z bezpieczeństwem ludzi, ochroną ich podstawowych praw i rządami prawa, ponieważ każda z nich odnosi się do niezbędnych zabezpieczeń ofiar, które chcą się ujawnić oraz z ich udziałem w postępowaniu (Wemmers, 2010, s. 629). Należy przyznać, że trybunał poczynił duże postępy w zapewnianiu ofiarom ochrony prawnej niezbędnej do zapobiegania ponownemu prześladowaniu i kolejnej traumie psychicznej. W sprawozdaniu Funduszu na Rzecz Ochrony Świadców znajduje się informacja, iż wszystkie ofiary reprezentował prawnik i każda, która tego potrzebowała, skorzystała z pomocy prawnej. Świadców i ofiary na każdym etapie postępowanie otrzymywali wsparcie psychospołeczne, wsparcie informacyjne, odprawy przed i po zeznaniach oraz w razie potrzeby dostęp do opieki medycznej. Wskazano również, że pomoc prawna w postaci adwokata została przydzielona 2647 ofiarom (Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie, 2011, s. 2–3).

Część ekspertów uważa jednak, że trybunały nie czynią wszystkiego co mogłyby na rzecz ochrony ofiar. Krytykowane są za brak wystarczających informacji na temat dostępności reprezentacji prawnej i zdolności trybunałów do zapewnienia zeznającym ochrony. Jak również ostrzega się przed zbyt wieloma niejasnościami dot. mechanizmów uczestnictwa ofiar w procesie. Należy pamiętać, że ryzyko, jakie biorą na siebie ofiary zeznające przed trybunałami, jest ogromne, a zbyt często oskarża się międzynarodowe sądy o niezapewnianie im wystarczającego bezpieczeństwa (*Women's Initiative*, 2011, s. 340–342).

Działania Międzynarodowego Trybunału Karnego, w zakresie współpracy z obywatelami będącymi ofiarami czy świadkami zbrodni międzynarodowej, powinny opierać się na zachowaniu pewnej poufności, tak aby tylko oskarżony znał np. nazwisko świadka i organizację humanitarną, która go wspiera. Trybunał może zarządzić tego rodzaju środki w celu

ochrony bezpieczeństwa, dobrego samopoczucia fizycznego i psychicznego, godności i prywatności ofiar i świadków. Podobne przepisy zostały wprowadzone przez trybunał jugosłowiański i rwandyjski. Możliwe jest również przekazanie informacji na podstawie ściśle poufnych danych powództwu lub obronie, które nie mogą być użyte w sprawie jako dowód, jednak mogą pomóc w śledztwie (*Women's Initiative*, 2011, s. 314).

Na płaszczyźnie praktycznej w kwestii działalności trybunału, warto zwrócić uwagę na zagadnienie związane z pozytywnym wpływem MTK na ochronę praw człowieka i współpracę z organizacjami humanitarnymi. Trybunał może przyczynić się do zwiększenia siły w negocjacjach z osobami kontrolującymi sytuację w danym państwie dla lepszego traktowania cywilów będących w ich mocy, gdyż mogą być ścigani za przemoc i złe traktowanie, czy też dla wydania pozwolenia na udzielenie pomocy humanitarnej tym społeczeństwom. W szczególności w przypadku, gdy dochodzi do prób zablokowania dostępu do pomocy humanitarnej ludności cywilnej w ramach strategii wojennej, co jest przestępstwem objętym jurysdykcją trybunału (Mackintosh, 2006).

Zakończenie

Każdy z omówionych i przeanalizowanych trybunałów podjął intensywne prace nad wymierzeniem sprawiedliwości wśród tych, którzy odpowiadali za popełnienie ciężkich międzynarodowych zbrodni. Dzięki ich orzecznictwu w prawie międzynarodowym, w zakresie indywidualnej odpowiedzialności jednostek, nastąpił niezwykle przełom. Najwyższej rangi urzędnicy państwowi stanęli przed wymiarem sprawiedliwości nie za zbrodnie popełnione w wyniku międzynarodowego konfliktu, lecz za zbrodnie, których dopuszczono się podczas konfliktów o charakterze wewnętrznym (Nowakowska-Małusecka, 2000, s. 183). To dzięki ich funkcjonowaniu wiele norm realnie zostało wprowadzonych do wewnętrznych wymiarów sprawiedliwości, co z czasem zaowocowało możliwością ich zamknięcia i przekazania spraw sądom krajowym. Dzięki ich funkcjonowaniu gwałt został włączony do czynów, które mogą stanowić zbrodnię ludobójstwa, dzięki czemu poprawie ulegają standardy ochrony praw człowieka na świecie, w szczególności w państwach afrykańskich, w których ofiary gwałtu często były pomijane. Funkcjonowanie trybunałów *ad hoc* zwiększyło także rolę sądów krajowych w sądzeniu sprawców zbrodni międzynarodowych, uczulając je na przypadki łamania między-

narodowego prawa humanitarnego, co w ostatnich latach przyczyniło się do poprawienia standardów ochrony praw człowieka.

Pomimo iż nie wszystkim udało się osądzić, co również nie było bezpośrednim celem trybunałów *ad hoc*, gdyż z założenia były one sądami tymczasowymi i w pierwszej kolejności miały skazać najwyższej rangi zbrodniarzy, czego sądy krajowe ze względu na ich ogromną od nich zależność nie uczyniłyby, to podjęcie działań poświęconych przygotowaniu wewnętrznego wymiaru sprawiedliwości do wyrokowania zgodnie z zasadami państwa prawa, przyczyniło się do poprawy ochrony praw człowieka. Istotnym elementem działalności trybunałów jest także efekt odstraszący, który stanowi jeden z celów międzynarodowych sądów karnych. Niemożność osądzenia wszystkich zbrodniarzy powoduje konieczność podjęcia działań, które przyczynią się do zaniechania popełnienia zbrodni przez potencjalnych sprawców. Ma to szczególne znaczenie w przypadku zbrodni ludobójstwa i innych zbrodni międzynarodowych, gdyż stanowią one zespół przemyślanych i z góry zaplanowanych działań, wynikających z decyzji wysokiej rangi przywódców państwowych. Stąd też uświadomienie ich o nieuchronności kary i jej surowości, sprzyja zahamowaniu popełnienia zbrodni przez kolejnych oraz zwiększa szanse pokoju i szanowania podstawowych praw człowieka.

Choć nie wszystkie działania i decyzje podejmowane przez trybunały, zyskały międzynarodową aprobatę, to ściganie sprawców najpoważniejszych zbrodni popełnionych w Afryce, w byłej Jugosławii i innych państwach na świecie, przyczynia się do poprawy ochrony i promowania praw człowieka. Przywódcy zarówno polityczni jak i wojskowi, którzy dopuszczają się masowych naruszeń prawa międzynarodowego, prawa humanitarnego i praw człowieka, nie są już bezkarni. Działalność trybunałów i rozwijanie przez nie międzynarodowego prawa karnego, zniósło zasadę suwerennego immunitetu w odniesieniu do międzynarodowych zbrodni. Międzynarodowe ściganie staje się więc elementem odstrasżającym, przez co przyczynia się do stopniowej likwidacji kultury bezkarności, dając początek sprawiedliwości (Bangamwabo, 2009, s. 129).

Bibliografia

Al Mahdi case: ICC Trial Chamber VIII issues reparations order, 17.08.2017, „International Criminal Court”, <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1329>, 30.05.2018.

Alexis A. (2011), *International Criminal Court cases in Africa: Status and Policy Issues*, Washington.

- Balasco L. M. (2013), *The International Criminal Court as a Human Security Agent*, „PRAXIS The Fletcher Journal of Human Security”, vol. 26.
- Bangamwabo F. X. (2009), *International criminal justice and the protection of human rights in Africa*, w: *Human Rights in Africa Legal Perspectives on their Protection and Promotion*, Bonn.
- Ciechański J. (1998), *Międzynarodowy Trybunał Karny do spraw Zbrodni w byłej Jugosławii*, „Sprawy Międzynarodowe”, nr 3.
- http://www.unic.un.org.pl/prawa_czlowieka/mtk_cele.php, 29.05.2018.
- Human Rights Watch (2005), *Human Rights Watch Policy Paper: The Meaning of 'The Interests of Justice' in Article 53 of the Rome Statute*, New York.
- International Criminal Court, <https://www.icc-cpi.int/Pages/defendants-wip.aspx#>, 2.06.2018.
- International Criminal Tribunal for Rwanda, The Prosecutor v. Theoneste Bagosora et al.* (2008), CTR-98-41-T, The Hague.
- Kirs E. (2011), *Limits of the Impact of the International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia on the Domestic Legal System of Bosnia and Herzegovina*, „Goettingen Journal of International Law”, no. 3.
- Lubanga case: Trial Chamber II issues additional decision on reparations*, 15.12.2017, „International Criminal Court”, <https://www.icc-cpi.int/Pages/item.aspx?name=pr1351>, 30.05.2018.
- Mackintosh K. (2006), *The Development of the International Criminal Court some implications for humanitarian action*, „Humanitarian Practice Network”, <https://odihpn.org/magazine/the-development-of-the-international-criminal-court-some-implications-for-humanitarian-action/>, 30.05.2018.
- Morris V., Scharf P. M. (1998), *The International Criminal Tribunal for Rwanda*, „Transnational Publishers”, vol. 1.
- Nowakowska-Małusecka J. (2008), *Odpowiedzialność karna jednostek za zbrodnie popełnione w byłej Jugosławii i Rwandzie*, Katowice.
- Ośrodek Informacji ONZ w Warszawie (2011), *Registry and Trust Fund for Victims Fact Sheet*, The Hague.
- Robinson D. (2001), *The International Criminal Court*, w: *Human Security and the New Diplomacy: Protecting People, Promoting Peace*, red. R. McRae, D. Hubert, Canada.
- Statut Międzynarodowego Trybunału do spraw Rwandy*, Nowy Jork, 8 listopada 1994 r. (Dokument ONZ S/RES/955 z 8 listopada 1994 r. z poprawkami wprowadzonymi w S/RES/1165 z 30 kwietnia 1998 r., S/RES/1166 z 13 maja 1998 r., S/RES/1329 z 30 listopada 2000 r., S/RES/1411 z 17 maja 2002 r. i S/RES/1431 z 14 sierpnia 2002 r.). (1994), Nowy Jork.
- Svacek O. (2016), *The International Criminal Court and Human Rights: Achievements and Challenges*, Leiden.
- The Prosecutor v. Abdel Raheem Muhammad Hussein* (2012), ICC-02/05-01/12, The Hague.
- The Prosecutor v. Ahmad Muhammad Harun („Ahmad Harun”) and Ali Muhammad Ali Abd-Al-Rahman („Ali Kushayb”)* (2007), ICC-02/05-01/07, The Hague.

- The Prosecutor v. Chui. Order on implementation of the cooperation agreement between the Court and the Democratic Republic of Congo concluded pursuant article 93(7) of the Statute* (2014), ICC-01/04-02/12-158, The Hague.
- The Prosecutor v. Germain Katanga Case Information Sheet* (2014), ICC-01/04-01/07, The Hague.
- The Prosecutor v. Lubanga. Decision on Victims' Participation* (2008), ICC-01/04-01/06-1119, The Hague.
- The Prosecutor v. Lubanga. Judgment on the Appeal of Mr. Thomas Lubanga Dyilo against the Decision on the Defence Challenge to the Jurisdiction of the Court pursuant to article 19 (2) (a) of the Statute* (2006), ICC-01/04-01/06-772, The Hague.
- Wemmers J. A. (2010), *Victims' Rights and the International Criminal Court: Perceptions within the Court Regarding the Victims' Right to Participate*, „Leiden Journal of International Law”, vol. 16.
- White L., *Peace or Justice: The ICC's Role in the Protection of Human Rights*, The Kenan Institute for Ethics at Duke University, <http://kenan.ethics.duke.edu/humanrights/snowball/peace-or-justice-the-iccs-role-in-the-protection-of-human-rights/>, 28.05.2018.
- Women's Initiative for Gender Justice, Gender Raport Card on the International Criminal Court* (2011), The Hague.

International criminal courts and improving the protection of human rights in contemporary international relations

Summary

This paper is devoted to the analysis and evaluation of international criminal courts, in particular to International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia and Rwanda and the permanent International Criminal Court, from the perspective of the impact of their activities, in the form of issued judgments and taken initiatives to protect human rights and implement in in contemporary international relations.

Key words: human rights, International Criminal Court, ad hoc tribunals, International Criminal Tribunal for Rwanda International Criminal Tribunal for the former Yugoslavia

Nota o autorze

Angelika Jaskulska [angelika.jaskulska@o2.pl] – studentka pierwszego roku studiów doktoranckich na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz absolwentka Stosunków Międzynarodowych na tym samym Wydziale.